

VICTOR COUSIN, EDGAR QUINET, JULES MICHELET UND GUSTAVE FLAUBERT. Goppingen, A. Kummerle, 1972. Sohnle hosszú fejezetet szentel Creuzer Michelet-re kifejtett hatásának, s ezen belül a LA BIBLE DE L'HUMANITÉ koncepciójával külön is foglalkozik. (98–120., 121–125.) Haac, Oscar A.: JULES MICHELET. Twayne's world authors series. France. Boston. Twayne Publishers, 1982. Haac egyenesen Michelet heidelbergi tartózkodására vezeti vissza a koncepció születését, amikor Creuzerrel személyesen is találkozott. (139.)

44. Dienes Valéria: ILYENNEK LÁTTAM. In: Babits Mihály: HAZA A TELEPRE. Szerk. Téglás János. Bp., 1991, Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Szakközépiskola. 276–278.

45. Szabó Lőrinc: A KÖLTŐ. In: BABITS EMLÉK-

KÖNYV. Szerk. Illyés Gyula. Bp., 1941, Nyugat, 11.

46. Babits Mihály: JÁTÉKFILOZÓFIA. Nyugat, 1912. jún. 16. 12. sz. BMET I. 311.

47. Friedrich Nietzsche: A TRAGÉDIA SZÜLETÉSE AVAGY GÖRÖGSÉG ÉS PESSZIMIZMUS. Ford. és a jegyzeteket írta Kertész Imre. Bp., 1986, Gondolat. 64–65. Vö. Rába: B. M. KÖLTÉSZETE, 296.

48. Babits Mihály: SWINBURNE. Nyugat, 1909. febr. 1. 3. sz. BMET I. 41.

49. Babits Mihály: AZ IRODALOM HALOTTJAI. Nyugat, 1910. máj. 1. 9. sz. 606–613. BMET I. 117.

50. Babits Mihály: AZ EURÓPAI IRODALOM TÖRTÉNETE. S. a. r. Belia György. Bp., 1979, Szépirodalmi. 33.

51. Friedrich Nietzsche: A TRAGÉDIA SZÜLETÉSE. I. m. 180.

Tatár Sándor

MIBŐL NEM KÉR AZ, AKI NEM OLVAS VERSET?

*„Igen, tán volna egy, a gondolat, / Mely öntudatlan szűdben dermedez,
Ez nagykorúvá tenne, önerődre / Bizván, hogy válassz jó és rossz között,
Hogy önmagad intézzed sorsodat, / S a gondviseletől felmentene.
Nagy kényelem a megnyugvás hitünkben, / Nemes, de terhes, önlábunkon állni.”*
(Madách)

Jó ideje kong a vészharang a Gutenberg-galaxis fölött, mindazonáltal – bár úgy gondolom, az írásbeliségnek nemcsak az értelmezése és szerepe változott meg az új médiumok előretörésével, de meglehet, hogy kimutathatóan csökkent az életünkben betöltött jelentősége, az általa elérhető és tőle várt hatás is – az emberek nem szüntek meg írni és olvasni, sőt még a szépirodalom minden bizonnyal valóban megfogyatkozott közönsége is, úgy tűnik, hűséges, „masszív sejt” a társadalomban. Ponyvairodalom, limonádé-, kommersz, álirodalom mindig létezett; az kétségtelen, hogy most a korábbinál tolakodóbban, magát riszálóbban hirdeti magát, én azonban adatok híján meg nem merném tippelni, hogy valóban megszaporoztak-e az igényes irodalom rovására az „irodalomnak látszó szövegek”, vagy „csupán” arról van szó (egyrészt), hogy az ilyen könyveket immár egy gyékényen árulják bármely más fogyasztási cikkel, illetőleg szolgáltatással (s következésképp ugyanolyan harsányan, ugyanolyan offenzív fogásokkal hirdetik is őket), másrészt, hogy a korábbi, államilag támogatott könyvkiadás túlságosan is hízog adatainak képét átrajzolta a piac: ez is, az is megjelenik napja-

inkban is, csak míg a közönségsikerre pályázó kiadványok előre kalkulálhatóan busás hasznot hozhatnak, addig a maradandó értéket megtestesítő (vagy legalábbis azt felmutatni és hagyományozni igyekvő) irodalom műveire egyre nehezebb s egyre inkább méltóbb sorsra érdemes energiákat fölemészítő vállalkozás felhajtani/összetalapozni a pénzt. Szóval a kortárs szerzők és az elsősorban őket „forgalmazó” kiadók „sírái” bizonyosan nem alaptalanok, másfelől viszont – ezt leszögezhetőnek vélem – nem készül kihalni a szépirodalom. Ugyanakkor – ámbár nem újdonság ez – mint ha elmaradhatatlan (hovatovább „természeti”) jelenség és közös jegy volna a (kortárs) irodalomhoz hű olvasók, a könyvkiadók, illetőleg az irodalmi szövegeknek a nyilvánosság felé vivő útját egyengetők (a majdani, reménybeli irodalmi ügynökök) arcán a „líra” szó vagy valamely szinonimájának hallatán megjelenő sajnálkozó ajkbiggyesztés, illetőleg fanyar mosoly. „Vers(ek)?” Kicsit mintha azt kérdeznék több-kevesebb részvétellel avagy aggodalommal: „Jól vagy?”

Amennyire megítélhető, világjelenséggel van dolgunk, mégis: Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany és költőgéniusz társaik hazájában ebben akár komoly vészjelzést is láthatunk, mely halomra dönti az iménti bekezdés vészkongatás-tompító, még az/bizonyos optimizmust sem főbenjáró bűnnek, illetőleg határtalan balgaságnak feltüntető passzusait. – Lehet, hogy minden második vagy másfelédek walkmann-fülhallgató utastársunkra jut egy, aki könyvet (nem, nem újságot, könyvet) szorongat fölszállástól leszállásig, de mi jót várhatnánk a XXI. századtól, ha a **költő** nevezetű *megint* a kéretlen, komoly emberek körében csak (jó esetben) fejcsóválást aratható dalnok, kissé sarkosabban: az *éhenkórász vagabund* (esetleg a megrendelésekben nem válogatható házaló csodadoktor) álromantikus képzete fog tapadni?! – Most akkor hány szemünk (szánk) sírjon, hány szemünk nevéssen, pontosabban: a befogadás, a „fogyasztás” jellemző körülményeinek (az epika esetében vélhetően kevésbé következményterhes) megváltozásán túl, minek lehet még tükre a líra iránti jelenkori közöny?

A líra természetesen nem magasabb rendű a többi műnemenél. (Ha valaki netán annak vélné vagy annak akarná eladni, akkor is nyilvánvalóan más érv után kellene néznie, mint hogy a líra „a legszubbjektívebb műnem”, vagy „mivel a legközvetlenebb önkifejezésre ad módot, a befogadó ebben tud a leginkább magára ismerni” stb.) Nem értékesebb modusa tehát az irodalmul való szólásnak a líra, mint bármelyik másik módzat, egy bizonyos, a lírát az irodalmi megszólalás egyéb fajtáitól megkülönböztető, sőt bizvást mondhatjuk, hogy azokkal szemben kitüntetett minőség (tulajdonság) viszont meglehetősen szorosan hozzátapad a lírához, s ez nem más, mint az *intenzitás*. A befogadás (s igen gyakran a létrejövés) jellemzően rövid időtartamával együtt járó felfokozottság. Hadd engedjem el itt magamnak a „minek, mi mindennek a felfokozottsága?” kérdés megválaszolását, s magyarázat gyanánt legyen szabad csupán egy igei metaforával élnem: fölfénylés. Lehet itt villámokra (lehetőleg nem közvetlenül magára a fehér fényű kisülésre), petárdára, de akár „egyszerűen” egy nem túl fénygazdag környezetben fellobbanó, majd hamarosan kihunyó (pl. gyufa-) lángra is gondolni.

Nem akarok érték tekintetében különbséget tenni a rövid, intenzív, kvázi rajtaütészerűen a hatalmába kerítő s arra a bizonyos rövid időtartamra az ember teljes mivoltát (személyiségét, testét) *kisajátító* élmény, illetőleg a szukcesszív, alkalmasint valamely következtetési lánc lépcsőit végigjárva fölépülő-kiteljesedő ismeret, tapasztalat avagy meggyőződés között, azt viszont nem állhatom meg, hogy ne utaljak arra, hogy az emberi élet legjobb, legfontosabb „dolgai” közül nem egynek immanens és lény-

gi tulajdonsága az eruptív intenzitással (természetszerűleg) párosuló rövid időtartam. Felteszem, hogy a(z egyik?) legkézenfekvőbb példa gyanánt Önöknek is az elsők között jutott eszébe a szeretkezés: a fent emlegetett rajtaütésszerű hirtelenség ugyan nem tipikus, inkább, többnyire, fokozatosan pörgetjük föl magunkat, készítjük föl testünket-lelkünket a kéj csúcspontjára, utána viszont az aktus egykettőre múlttá, emlékké válik. (Az orgazmus konszolidációja?! Viccnek is meredek!) – Nem szűnt meg a miénk lenni, mármint az eksztatikus élmény, csak épp nyilvánvalóan nem a birtokolható jelen értelmében maradt a miénk. Mármint, ha valaki azt mondaná, hogy e példa túlontúl a fizikálisban, ha tetszik, az animálisban gyökerezik és arra is korlátozódik, sem-hogy érdemi köze lehessen a lírai versekben „testet öltő”, illetve a befogadást, a befogadó élményét jellemző intenzitáshoz, akkor arra kell felhívnom a figyelmét, hogy pontosan ilyen (kell[ene], hogy legyen) a viszonyunk az *igazsághoz*, ha nem akarunk a filozófia zsarnokai (nem tudom, szükséges-e hozzátennem, hogy önáltató zsarnokai) lenni. Minden bizonnyal igaz, hogy az emberlét, az emberi tudattal bírás differentia specificája ama készítés, hogy viszonyba hozzuk magunkat az igazsággal, egyszerűbben és az esetek több mint kilencven százalékára nézvést találóan szólva: ismerni akarjuk az igazságot, másképpen: az igazság birtokában akarjuk tudni magunkat. És azt gondolom, ez az a lényegi pont, ahol az élmény: a szexuális élmény, a műélmény, az evidenciaélmény, a teljes bizonyosságtól kísért rátalálás-/felismerésélmény prolon-gálhatatlansága és az igazság „birtokolhatósága” közötti hasonlóság megmutatkozik: tény, hogy az embernek a védtelenség, otthontalanság, kiszolgáltatottság érzése ellen nincs jobb ellenszere, mint ama vélelem, hogy övé az igazság; valahányszor tanács-talannak érzi magát, válaszút előtt áll, az igazságot, etalon gyanánt, könnyűszerrel le-hívhatja valamely memóriából, az egyszerűség kedvéért netán épp a saját memóriájá-ból. Miként az előző mondatból már kiviláglott, teljességgel legitimnek tartom ezt az igazság iránti igényt. A baj ott kezdődik, amikor embertársaink ezt az igényt meggon-dolások és skrupulusok nélkül, saját csínyüket-csúsztatásukat általában föl sem ismer-ve az igazsággal való rendelkezés hiedelmévé konvertálják. Fatális, a szó legmélyebb értelmében tragikus következményekkel járó tévképzet azt hinni, hogy bármelyikünk is birtokolhatja az igazságot. Az igazságnak legföljebb felajánlkozhatunk; szerény vé-lekedésem szerint, ha egész életünket a filozófiának szenteljük – amely, ne feledkez-zünk meg róla, nevében csupán a bölcsesség szeretetének, nem pedig az igazság hol-mi csűrbe való betakarítójának hirdeti magát –, akkor nézeteink közül kiszűrhetünk ugyan számos tarthatatlan ostobaságot, még az sem lehetetlen, hogy megnövelhetjük, illetőleg fogadókészebbé tehetjük elménknek(?) az igazság iránt fogékony „felületét”, de lényegében nem vívhatunk ki *Sonderstatust* az igazságnál. Per definitionem nincs és nem lehet többre esélyünk, mint hogy alkalmanként gyorsan kihunyó világosságot gyűjt bennünk. Ennek a fénynek az emléke tartható meg, és mi sem természetesebb s így: helyeselhetőbb, mint hogy erre a(z emlék) fényre hagyatkozzunk mindennapi dön-téseink, cselekvéseink során, ám ha tudatában vagyunk, hogy voltaképpen *kegyelmi pil-lanatok emléke* az, ami vezérel, nem valami folytonosan magunkkal hurcolt tulajdon, amellyel rendelkezünk, akkor aligha vesz erőt rajtunk az igazságot birtokolni vélők-nek ama gögje, hübrisze, amelyből ők emberi sorsok, emberi életek fölötti döntésre, az övéktől idegen életelvek, értékrendek fölötti ítélkezésre való felhatalmazást szár-maztatnak.

Nem vehetem komolyan (s a kérdésbe valamelyest is mélyebben belegondolók nem

is gondolhatják komolyan) az esetleges vádat, hogy mi, akik birtokolhatatlannak hirdetjük, kiszámíthatatlanul érkező ajándéknak s következőképp kodifikálhatatlannak tartjuk az igazságot, fel is mentenénk a keresésének kötelme alól az embert, vagyis minden viselkedésnorma megalapozhatatlanságát, erkölcsi nihilizmust hirdetnénk, holmi (a szónak tág értelmében) szabad rablásra bujtogatnánk. Hisz éppen ellenkezőleg: a mi felfogásunk teszi az igazságkeresést folytonos feladattá, mi látjuk végérvényesen kielégíthetetlen s ki nem is elégtendő kívánságnak, azaz megszüntethetetlen condition humaine-nak az igazságszomjat, épp mi valljuk az egyetlen üdvözítő állapotnak az igazságra való folyamatos, aktív nyitottságot. Akinek – látszat szerint – az igazság illetén felfogása, azaz nem birtokolható voltának fel- és elismerése szabadítja föl legönzőbb, legalantasabb ösztöneit, az *nem ettől* a nézettől lesz „erkölcsi nihilista”, annak az egész szocializációja, értékrend-kialakulása volt nagyon szerencsétlen, mert-hogy a birtoklás, a tulajdonlás körül forgó; ha valakinek „zsigeri meggyőződése”, hogy birtokolhatatlan dolgokra törekedni nem érdemes, az lényegében mindegy, hogy szalicol alatt el- és megtarthatónak s tetszés szerint elő-elővehetőnek vagy tünékeny, újra és újra meghódítandó valaminek tartja-e az igazságot. Nem feltétlenül szerencsés az előző mondatban a melléknévi igenévi jelző alapjául szolgáló *meghódítani* ige, hiszen meghódítani valakit vagy valamit azért szoktunk akarni, hogy attól fogva a hatalmunkban tartjuk, ám úgy gondolom, az kontextus jószerével kiküszöböli a félreértés lehetőségét. S annyiban találó az ominózus ige, hogy a *meghódítani* jelentéséhez (miközben nem zárja ki a szerencsét) okvetlenül hozzátartozik az erőfeszítés, a cél elérésére való aktív törekvés, a munka. Akiben él az igazság iránti igény, annak a feladata nem annyi csupán, hogy az „igazságnak” minden használata után gondosan visszazárja a tárolására szolgáló alkalmatosság fedelét, valamint az azt rejtő helyiség nyílászáróit (hiszen *nincs* ilyen tartály, doboz, *nincs* ilyen helyiség). Bár a fentiekben „váratlan ajándékhoz” hasonlított igazság, mint ama fényvillanás, valóban úgy tetszik, hogy meglepi az embert, *öntörvényűen* vagy kevésbé hízelgő fogalmazásban: szeszélyesen, illetéknéppen tevőlegesen keresni fölösleges, az igazságot igenis ki kell érdemelni. Éspedig úgy, hogy mozgásban kell lenni (vizsgáldni, mérlegelni kell, tapasztalatok általánosíthatóságát kell megbecsülni, érveket és ellenérveket kell összemérni: gondolkodni kell), úgy, hogy legjobb tudomásunk szerint minden elfogultság leépítése, minden szemellenző elvetése felé, az igazság felé legyünk mozgásban. A végleges meg nem érkezetés tudatával kell berendezkednünk ebben a folytonos keresésben. Ez macerás dolog, sokakat ösztönösen visszarettent. (Értsd: kiegyeznek valamely megtalált, de gyakrabban kapott és „okvetetlenkedés” nélkül elfogadott „igazságban”, reflektálatlanul is terhesnek tartván a keresést és védtelennek-sebezhetőnek tudván a keresőt.) S ezzel egyben elérte a bűnbeesés-történet számomra leghitelesebb és legrokonszenvesebb interpretációjához, a madáchihoz. Az első emberpár védtelenséget, az addigi gyámoltás visszavételét szakította s azt ette arról a fáról. Ha a borítékolt üdvözülés elvesztése felől nézzük, ez kétségtelenül: kárhozat, ám ha másfelől nézzük: kockázatos, de felnőtté avató autonómia, az önmagukért viselendő felelősség, valamint az igazság keresésének perpetuálódott feladata. Az igazság *lényegénél fogva* meg nem tartható, kőbe nem véshető voltát (f)elismerő ember midőn egyfelől kiszolgáltatja magát önnön védtelenségének, a tévelygés, a melléfogások, a szétfoszló káprázatok és csalódások minden kockázatának, másfelől *szabadságát gyakorolja*, illetőleg (ami ugyanez, a hangsúlyt más-hová helyező megfogalmazásban) viseli e szabadság következményeit.

Amikor lírai verset olvasunk, (nem feltétlenül, de gyakran) átadjuk magunkat valaminek, amit éppen e teljes valónkat „besöprő” önátadás során el is veszítünk. Felfényleni látunk/érezünk valamit, amelyről azután jelentést készíthetünk, akár analizálhatjuk is; jó esetben akár pontos és találó szavakkal is. De sem trezor, sem formalin nem fogja megőrizni nekünk akként, ami. Ha egyáltalán tudható, hogy *mi*, mert hiszen (s a dolog ettől igazán szép, ám épp ezért idegenkednek tőle, s joggal, a karámdesz-kák nyújtotta biztonságot, állandóságot mindennél többre tartó emberek) ha legközelebb felragyog, akkor már lehet, hogy egészen másmilyen voltában fogjuk azonosnak érezni önmagával. Ilyen intenzív, de tünékeny, csak emlékké ülepedve megtartható valami a jó vers élménye, s ilyen naftalint nem tűrően eleven, befogható, de ott nem tartható lény(?) az igazság is. Mindkettő a szabadságával élni merő és tudó egyént feltételez, aki kész megfizetni szabadságáért a Madách által a mottóban emlegetett árat. – Kevesen olvasnak ma verset? Ez nem örvendetes, de *igazában* nem ez a szomorú, hanem hogy erősen gyanítható, semmivel sem olvasnak kevesebben verset, mint ahány embernek a vers *való*.

Tokai András

ADY-APOKRIF AZ UNIÓRÓL

Gyömölcsfáink be el-öregedtek!
Csak férgese hull a fűbe
Magyarországban nagy darazsak dúlnak.
Hamvas, ép barack nincs,
Csak cefrének való lett.

Forró, aszú nyárban be meg-okosodtunk!
Télen vagy tavaszon kellett volna nyesni:
Keveset, de dúsat hoznának az ágak,
S nem azon búsulnánk,
Hogy egykor milyen dúsak,
Milyen büszkék voltunk.

Májusra vigalom,
Vagy nagy temetés lesz.
Vedd a pántlikásat, kenyeres pajtásom.
Hadd legyen a kalap a kezünk ügyébe:
Hogy a temetésen legyen mit lógnunk,
Vagy ha mégis tánc lesz:
legyen mit fölcsapnunk, legényest, magyarost
a fejünk tetejére.